

V HORKÉM LŮNĚ Matky Země

reportáž psaná vlastním potem

...jsme spojená s našimi počátky, jsme součástíky všech období, členy všech kultur. Semena každé společenské struktury či zvyku jsou v naší mysli.“

(Gary Snyder, *Zemědům*, strana 216)

S tím, jak se z našeho života vytrácí smysl pro posvátné, jsou mnohé předměty a činnosti, které dříve obsahovaly vedle svých praktických funkcí též významy duchovní a symbolické, okleštěny, zjednodušeny a převedeny na nějaký ryze praktický účel nebo nenávratně mizí. Obdobně je to se saunou, respektive rituálem *inipi* – parní neboli potní lázni Indiánů Severní Ameriky. Dnes je tato lázeň považována za příjemnou společenskou zábavu s blahodárnými zdravotními účinky, ale pohled za hranice naší vlastní kultury napovídá, že původně mohlo jít o očistný rituál prostoupený bohatou náboženskou symbolikou.

Sám jsem měl možnost se rituálu indiánské sauny – respektive její české nápodoby – dvakrát zúčastnit, a to ve středisku Skřídla u Velešína (zapadlá ves na trati České Budějovice – Horní Dvořiště), kde je *inipi* prováděna poměrně autenticky v rámci víkendových kurzů zaměřených na výrobu a používání primitivních hudebních nástrojů (programy a kalendáře těchto kurzů vycházejí v časopise *Dotek*). Indiánská sauna pro mě představuje jeden z nejsilnějších životních zážitků.

Svléknout se z každodennosti

Při lehké vegetariánské večeři (večeříme v bývalé konírně statku, sedíme v kruhu na zemi kolem velkých hrnců s jídlem a každý si bere, co chce a potřebuje) jsme vedoucím kurzu zasvěceni do formy a symboliky rituálu *inipi*, který dnes večer podstoupíme jako zaslouženou očistu po celodenní námaze a soustředění. Sejdeme se po dvou hodinách (měli bychom dostatečně vytrvat večeři a připravit se fyzicky i psychicky, trochu se napít, ale ne příliš) u velkého ohniště za statkem, nazí nebo jen v tom, co považujeme za nejnütnější. Sauny by se měly vyvarovat všichni, kdo mají potíže se srdcem, s tlakem nebo s dýcháním. Celý rituál bude trvat asi hodinu a půl.

Už teď jsme neklidní a naše nervozita roste s tím, jak rychle se stmívá. Několik dobrovolníků už za statkem zapaluje oheň. Cítíme se bdělí a vnímaví jako před náročnou zkouškou.

Konečně se setmělo a my se scházíme kolem velkého ohně, v němž se už nahřívají kameny. Ve tmě pár metrů od ohně se rýsuje silueta potní chýše. Je to konstrukce ze svázaných větví ve tvaru kupole, o průměru asi tři metry a výšce v nejvyšším bodě asi jeden a půl metru. Konstrukce je pokrytá silnou vrstvou starých dek a kobereců, a to velmi pečlivě, aby dovnitř nefoukal vítr a aby pára a teplo nemohly unikat ven. Vchod do chýše (či spíše vlez) je obrácen směrem na východ. O několik metrů dále východním směrem hoří náš oheň. Uprostřed cesty mezi chýší a ohněm je do země zaražená vidlice s beraní lebkou, kam si můžeme zavěsit či odložit něco (například řetízek, talisman či nějaký jiný předmět), co má projít rituálem očisty spolu s námi (dovnitř se nic brát nesmí). Potní chýše na západě představuje lůno Matky Země, přeneseně ženský princip, oheň na východě představuje Slunce, princip mužský. Horké kameny, které se teď v ohni nahřívají, a které se budou klást do potní chýše, představují spojení Slunce a Země. Tímto kosmickým pohlavním aktem budeme počati a znovuzrozeni.

Stojíme nazí v kruhu kolem ohně, už je tma, slabě fouká vítr. Na záda táhne chlad, ale od ohně jde žár a světlo. Soustředěně posloucháme, jak se k nám přibližuje rytmus bubnu a cítíme aromatickou vůni šalvěje. Vůdce *inipi* kráčí s plochým ručním bubnem (o více jak půlmetrovém průměru) uvnitř kruhu a každého „probubnuje“ silnými rytmickými údery. Cítíme sílu zvuku až v kostech. Několik kroků za ním obchází dívka s lastrou plnou suché doutnající šalvěje a rozhání proti nám pronikavý, štiplavý dým velkým sovím křídlem. Doslova se koupáme ve zvuku, v rytmu a ve vůni. Zvuk bubnu a vůně šalvěje nás očistí a vyžene z nás vše nadbytečné. Do chýše můžeme vstoupit jen zbavení všech starostí a problémů, představ a návyků. Bereme si s sebou jen svoje tělo a svoji mysl, jen vědomí, že jsme.

Do útrob prvotní temnoty

Pak vedoucí dojde až na konec kruhu a rytmus bubnu ztichne. Nyní jsme připraveni. Dostaneme ještě snítku šalvěje za pravé ucho (ta nás bude ochraňovat) a pak postupně, jeden za druhým, ležeme po čtyřech do potní chýše (po čtyřech a hlavou napřed budeme odtud také vycházet – tak jako děti přicházejí na svět). Uprostřed chýše je okrouhlá jáma a v ní matně svítí rozžhavený popel. Usazujeme se kolem jámy ve dvou řadách a každý má pro sebe jen vel-

mi málo místa, takže ať chce nebo nechce, musí sedět s nohama skrčenýma k sobě, v poloze zárodku. Taktó se nás potmě v chýši shromáždí asi třicet. Ti, co si příliš nevěří, ženy a děti, sedí ve druhé řadě, kde bývá žár a vlhkost o mnoho snesitelnější. Ostatní (většinou muži a ti, kteří už inipi podstoupili) sedí přímo kolem jámy. Zatím je však v chýši příjemné teplo, vlhká země ještě trochu studí. Jakmile je však vchod uzavřen, začne se uvnitř rychle oteplovat. Nyní nám ve-

SAUNA JAKO RITUÁL

„Parní lázně a sauny znali všichni Indiáni a Eskymáci Nového světa kromě obyvatel tropických lesů. Využívali buď přímého žáru uvnitř lázně (systém sauny) anebo horké páry z rozpálených kamenů polévaných vodou. Po zpocení skákali do ledové řeky nebo sněhu. Pocení bývalo součástí rituálních čistyt před důležitými životními kroky, před meditací, před odchodem do války, na lov či před dalekou cestou... Indiáni Severní Ameriky stavěli potírny—sauny zpravidla z kůže v tvaru nízké kupole. Uvnitř se potili muži i ženy. Eskymáci z Aljašky a Indiáni z Kalifornie budovali sauny jako polopodzemní stavby.“ (Zelený, 1994, s. 159–160).

Ačkoliv se tedy forma a technologie sauny lišila lze u jednotlivých indiánských kultur její symbolický význam shrnout a zveřejnit takto: „Teplo a pocení vyvolávaly pocit přeměny. Teplo, tma a těsný prostor bylo možné chápat jako lůno, z něhož člověk vychází znovu zrozený.“ (Taylor, 1997, s. 112).

Podrobný popis a autentický výklad indiánské sauny je zachycen zejména v knize *Posvátná dýmka: zpráva Černého Losa o sedmi obřadech Siouxů Oglala*, v níž tento proslulý medicínman (jehož proslavila zejména životopisná kniha J. G. Neihartha *Mluví Černý jelen*) osvětluje sedm nej důležitějších siouxských rituálů,

mezi nimi právě rituál inipi. Velmi detailně je indiánská potní lázeň (spolu se zdůrazněním všeobecného významu sauny pro lidskou kulturu) popsán v nedávno vydané knize *Spiritualita severoamerických Indiánů*. Další zajímavé informace o indiánském léčitelství, medicíně a pojetí nemoci a zdraví přináší kniha *Léčitelství domorodých Američanů*, z níž mimo jiné vysvětluje důležitý fakt (nezbytný pro pochopení symboliky indiánské sauny), že nemoc byla americkými domorodci často chápána jako nesoulad, disharmonie jednotlivce se světem a její léčba spočívala mimo jiné v psychoterapeutické nápravě pacientova obrazu světa a jeho přístupu k němu. Vyléčení nemoci bylo tedy současně příspěvkem k nápravě světa, jehož byl pacient součástí. Pro tyto kultury nebyly tělo a duše odděleny a očista tělesná byla zároveň očistou duševní a duchovní.

Bližším zájemcům o indiánskou saunu lze doporučit ještě další tři knihy: *Mýty, sny a mystéria* nebo *Posvátné a profánní* od Mircei Eliadea, v nichž je podrobně vysvětlena symbolika Matky Země, a dnes už klasickou knihu A. V. Gennepa *Přechodové rituály*, která objasňuje strukturu a význam rituálu pro lidskou kulturu.

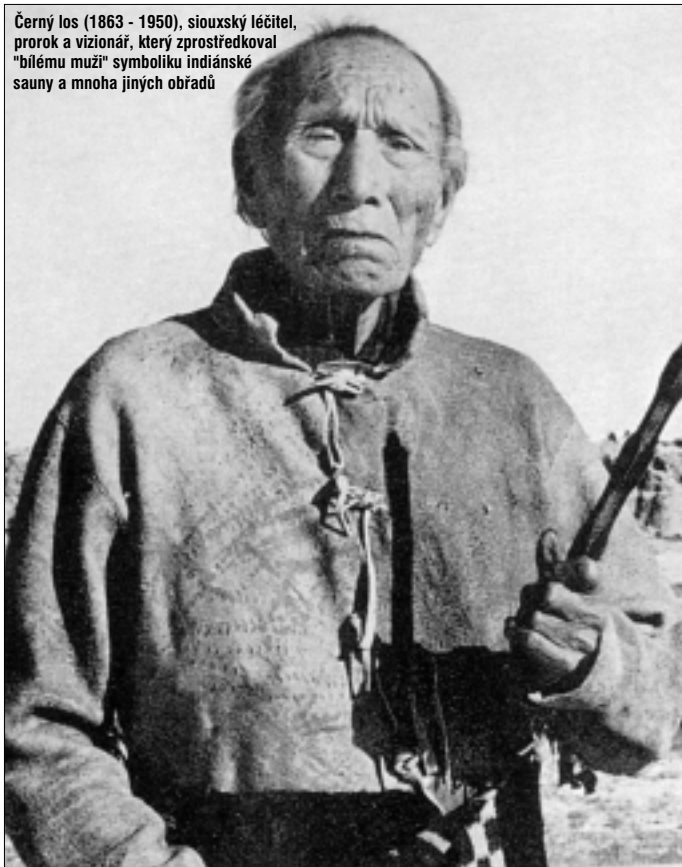
docí ještě jednou opakuje, co bude následovat. Obřad se skládá ze tří kol a v přestávkách mezi nimi se otevřeným vchodem kladou do jámy (za pomoci vidlí nebo lopaty) rozpálené kameny z ohniště (to obstarává dobrovolnice, která se sauny neúčastní a čeká venku). V těchto přestávkách může kdokoliv chýši opustit, pokud má pocit, že další kolo již nevydrží. Během kol by však nikdo odcházet neměl, pokud nemá skutečně vážné potíže. Každý však, kdo se chystá chýši opustit, měl by se s ostatními rozloučit slovy *Všichni moji bratři!*

V každém kole budeme jeden po druhém pronášet svá přání. V prvním kole ta, která bychom přáli sami sobě, v druhém ta, která přejeme ostatním, a ve třetím přání celému světu. Každý, kdo přání vysloví (nebo si je jen pomyslí), pokud ho nechce říkat nahlas), pronese krátce *Howgh!* na znamení že skončil a všichni sborově odpoví

Rám peytlové potní lázně (Wichitové)

Černý los (1863 - 1950), siouxský léčitel, prorok a vizionář, který zprostředkoval "bílému muži" symboliku indiánské sauny a mnoha jiných obřadů

Howgh! na znamení, že je jeho přání vyslyšeno. Pak přichází na řadu soused po jeho levici.

Žízeň, pot a zpěv

Vchod se otevřívá a obřad začíná. Dobrovolnice vkládá zvenku do jámy několik rozpálených kamenů z ohniště. Každý z nich uvítáme sborovým *Vítej bratře!* Pak se vchod uzavře a v chýši se náhle začne prudce oteplovat. Žhavý popel vrhá tlumené světlo a všude kolem vidíme jen siluety sebe samých, schoulených postav sedících v kruhu. První řada už nahlas a dlouze vydechuje. Na těle cítíme první kapky potu. Pronášejí se nejtajnější osobní přání. Všichni jsou poněkud dojatí, pozorně naslouchají a odpovídají sborovým *Howgh!* Pak vedoucí obřadu posype horké kameny hrstí suché šalvěje a chýší se opět rozline známá vůně. Dým spálené posvátné byliny vynese naše přání až k Velkému Duchu. Poté nabere do sběračky vodu z hrnce, který má připravený vedle sebe, a nechá ji kolovat. Každý se může napít, ale jen tolik, aby zbylo i na ostatní. Každý tedy jen tak symbolicky svlaží rty a pošle sběračku dál. Vidíme se však navzájem tak matně, že je třeba si sběračku mezi sebou předávat velmi opatrně a pomalu (počkat, dokud neucítíme dotek souseda sedícího po levici, a teprve pak ji pustit), aby se voda nevyllila. Když se pak sběračka vrátí kruhem k vůdci inipi, zeptá se, má-li ještě někdo žízeň. Ozvou se dvě děti z druhé řady. Sběračka tedy, opět naplněná až po okraj, ochotně, ale pomalu a potmě putuje až k nim. Když se opět prázdná vrátí k vedoucímu, ten ji ponoří do hrnce a chrstne několik sběraček vody přímo do jámy s rozzhavenými kameny. Prudce to zasycí, zprostřed chýše se vyvalí hustý oblak horké páry a rozlévá se po stěnách celé chýše. Stoupá nám do obličeje, padá na nás, oblévá nám obličej, záda, ruce a hrud' a náhle nevíme, co jsou stroužky našeho vlastního potu a co je sražená pára. Těžko se dýchá. Někdo se rozkašle, někdo lapá po dechu.

Ti zkušenější se naopak

Siouxové se připravují na rituál potní lázně

snaží dlouze a pomalu vydechnout. Každý se však choulí blíže a níže k zemi, kde se stále ještě drží příjemný chládek. Nejlépe se dýchá s hlavou přímo mezi koleny. Země je matkou všech živých bytostí. Živí je, dává jim útěchu a sílu. Pak vedoucí zanotuje indiánský popěvek a všichni se postupně připojují. Melodika je nezvyklá, ale snadno zapamatovatelná a během chvíle nám zní tak povědomě a přirozeně, jako bychom ji slyšeli a zpívali od dětství. Zpíváme asi pět minut a náhle cítíme, jak nám zpěv pomáhá dýchat, posiluje nás a odvrací naši pozornost od vedra a vlhka, jež jsou čím dál tím nesnesitelnější. Teprve teď se začíná ozývat žízeň. Pak je konec prvního kola a vchod se otevírá. Hustý proud bílé páry se valí ven a rozpouští se ve světle a žáru ohně. Dovnitř vniká blahodárný proud studeného a suchého vzduchu. Hned je lépe a všichni vydechují úlevou. Přesto několik jedinců se slovy *Všichni moji bratři!* po čtyřech a hlavou napřed opouštějí chýši. Jejich černé siluety se proti ohni ztrácejí ve tmě a v páře.

Pak se podávají další kameny a každý z nich přivítáme. Uzavře se vchod a začíná druhé kolo. Teplota se opět o něco zvýší. Tentokrát budeme Velkému Duchu posílat to, co přejeme druhým. Je však čím dál tím těžší mluvit a v hlase každého z nás je náhle slyšet pokora. Potom opět koluje naběračka s vodou. Každý by ji nejdříve vypil celou sám, ale musíme se ovládat, aby zbylo i pro ostatní. Přesto, než sběračka dorazí až na konec kruhu, je prázdná a celé kolo se ještě jednou opakuje. (Teprve teď cítíme, jaký je to dar, když studená voda stéká až do žaludku a chladí a hasí zevnitř. Ten pocit zchlazení a ztišení žízně však trvá tak krátce – jen několik vteřin – jako by to byl jen klam.) Pak opět pronikavá vůně šalvěje a oblak horké páry. Několik lidí se opět rozkašle, několik jich potichu zasténá. Zpíváme. Ale je to zpěv o přežití. Když se konečně vchod otevírá, dobrá polovina lidí po čtyřech neohrabaně a s posledními zbytky sil opouští chýši. *Všichni moji bratři! Všichni moji bratři! Všichni moji bratři!* Venku se už smějí ti, co stačili pookřát. V chýši se opět ochladí, ale jen co se vloží další kameny, je vedro ještě nesnesitelnější.

Vchod se uzavírá a začíná třetí, poslední kolo. Díky tomu, že se chýše vyldnila, má teď každý alespoň tolik prostoru, aby si mohl lehnout (už se nedá

RITUÁL JAKO DOHODA

Při experimentálním zakoušení archaických či exotických technik není třeba opět na autentických jednotlivostech a kopírovat je. Jestliže nemáme k dispozici kůže či lebku bizona, stačí stará deka a lebka berana. Podstatné není zachovávat vše tak, jak to doopravdy bylo, nýbrž si nějaká pravidla určit a držet se jich. Zvláště rituál je jako

hra. Žije a působí teprve tehdy, bereme-li to, na čem jsme se dohodli, jako by to bylo dáno od pradávna. V tom se nijak neliší rituál pradávny od současného, autentický od experimentálního. Jde o to vytvčít si herní pole a přijmout jej za své. V rituálu je důležité udržovat rytmus, přesně stanovenou posloupnost úkonů.

téměř ani sedět), přitisknout se a zabořit obličej do chladivé země, která se už dávno změnila v bláto. Teče z nás proudem. Pronášíme svá přání celému světu slabými a zlomenými hlasy, někdo nemá dostatek síly a dechu, aby vůbec mluvil, a tak si přání jen myslí. Howgh! Myšlenek se však už mnoho nedostává. Každý vskrytu myslí jen na to jediné – umírám, nebo ještě chvíli vydržím? Jak se pozná ten okamžik, kdy duše spolu s dechem nenávratně opouští tělo? Mám se napít, nebo raději neplytvat posledními zbytky sil? Každý pohyb něco stojí. Žízeň je však nesnesitelná a trvá celou věčnost, než se voda k žíznici dostane. Sběračka koluje několikrát a tím se vedro k nepřetžití ještě více stupňuje. Pak nás opět pohřbívá horká pára a každý z nás, tiše a bez boje, smířený s vlastní slabostí a zranitelností, konečně umírá. Něco v nás stále, stále zpívá, ale zní to jako tiché, melodické, přerývané sténání.

Znovu na světě

A pak se stává neuvěřitelné. Je konec. Do chýše proniká chladný vzduch, pomalu se probíráme a silou vůle sbíráme svá zablácená těla ze země. Po čtyřech, jeden za druhým (hlavou napřed), se slovy *Všichni moji bratři!*, přicházíme v oblaku páry na svět. Vítá nás beraní lebka ověšená řetízky, náramky a talismany. Dříve narození bratři se už venku hřejí u ohně a čekají na nás. Smějí se, jak pleteme rukama a nohama a padáme na obličej a pomáhají nám postavit se na nohy. Stydíme se a zároveň jsme pyšní. Cítíme se jako směšná hrdinová. Natáhneme se opodál od vlhké trávy, oddechujeme a chladíme se. Všechno je najednou pěkné, nové, čisté a vzácné. Obloha je potažená, jen světlo ohně kolem nás vrhá dlouhé lidské stíny. Vychutnáváme každý nádech a každý dotek těla s chladnou zemí. Slabě fouká vítr. Kolem projíždí vlak. Opodál od ohně jsou slyšet hlasy a praskání dřeva. Každý z nás je teď chvíli sám a naplno vnímá svět a v něm sama sebe. Vzpomeneme si na to, co nám vedoucí obřadu řekl po večeri. „Až budeme ležet v trávě, dovolte si něco, co jste si od svých tří let dovolit nemohli. Třeba se počurejte! Budete mít na to právo.“ A měl pravdu. Můžeme si to dovolit, protože jsme novorozenci. Můžeme teď začít znovu, úplně od začátku.

Pak vstaneme a jdeme se osprchovat...

Vít Erban, foto archiv